

MARJA VISSCHER

DE WEDUWE
VAN DE KOLONIE

HAAR LEVEN IN DE
MAATSCHAPPIJ VAN WELDADIGHEID

Marja Visscher

De weduwe van de kolonie

Z&K

Uitgeverij Zomer & Keuning

*De fantasie wortelt in de werkelijkheid,
want de waarheid gaat haar vooraf.*

C.E. van Koetsveld, 1863

Hoofdstuk 1

Op een herfstdag in 1825 schijnt een schraal zonnetje door de straten van Rotterdam. Met een bijna verlate helderheid vestigt het de aandacht op de verkleuring van de bomen. In afwisselend licht van voorbijtrekkende wolken, regen en wind bereidt de stad zich voor op de winter. De wind die vol door de straten jaagt, waait het afgevallen vochtige blad wat op, speelt ermee, waarna het zich uiteindelijk als een kleurige slinger verzamelt tegen de stoepranden en de huizen. Het is de afspiegeling van een voorbij jaar van leven dat weldra aan een koud nieuw hoofdstuk zal beginnen.

Met haar spijkerstok loopt Asschen Kaatje, de levende belichaming van werkelijke armoede, voor de askar uit. Ze is een bekende persoonlijkheid in de straten van Rotterdam. De dagelijkse vlijt biedt troost in haar verder uitzichtloze bestaan. Ze is een welwillende onderdaan van een liberale overheid die zich beperkt tot het meest noodzakelijke en armenzorg hoort daar niet bij. Door een ongeschreven wet zijn het de welgestelde burgers en de kerk die ervoor zorgen dat Kaatje ondanks haar erbarmelijke bestaan in leven blijft. Gaandeweg is ze door haar open en lieve karakter een trouwe vriendin geworden van de dienstmeisjes en de veelbelovende zonen des huizes in de stigtige buurt aan de Boompjes. Ze is nog jong en letterlijk uit de as herrezen. As dat vanuit de harden wekelijks aan de askar

wordt meegegeven. Haar gezicht heeft de kleur aangenomen van puimsteen, niet in staat te blozen. De dunne lippen trekken zich samen alsof ze zich schamen dat daarop nog enige kleur valt te ontdekken. In haar wenkbrauwen heeft zich een dikke askorst gevormd die als een luifeltje boven haar wimpers hangt en daarmee enigszins samenklontert. Haar gezicht stemt in grauwhed overeen met haar handen en armen. De schamele kleding hangt stijf van het stof om het magere lichaam dat als een uniform past bij haar nuttige werkzaamheden. Haar garderobe bestaat uit de lompen en lappen die ze aan haar stokje met de spijker aan het einde van de dag tussen het vuil vandaan trekt.

's Morgens maakt ze in de kleine kelderwoning in de Pottenbakkerssteeg toilet voordat ze zich bij de askar meldt. Dat toilet bestaat eruit dat ze bij het opstaan van de stromatras op de vloer het ergste vuil uit haar rokken slaat en haar stug geworden haar kamt, waarbij ze de onwillige plukken met haar handen onder een muts stopt waarvan de kleur als een nieuwe variant in het kleurenpalet zou kunnen worden beschouwd. Dan strijkt ze met haar handen jak en rok glad. Vervolgens trekt ze haar echtgenoot Nelis, vaak door drank beneveld, aan zijn armen onder een versleten paardendecken vandaan.

Onder haar welgemeende ochtendgroet 'goedemorgen!' slaapt hij verder op de koude tochtige vloer, om zich later op de dag wat moeizaam naar de kroeg te verplaatsen waar zijn vrienden op hem wachten. Zijn leven bestaat, meer nog dan dat van Asschen Kaatje, uit overleven. Niet gesteund door een opgewekt karakter, zoals Kaatje, of gezond voedsel, en met verlies aan kracht door de drank, vervalt hij bijna dagelijks in bedelarij. De stuivers die hij ontvangt, zet hij snel om in de kroeg om zijn stille verdriet van een leven, dat al door zijn voorouders bepaald werd, te verdoven.

Hoe anders is dat bij zijn vrouw. Bijna iedere net geklede Rotterdamse burger uit haar wijkje kent en bewondert Asschen Kaatje om haar trouwe werklust. Voor het paard van de askar uit lopend, dat sloom en schonkig zijn zware last aan afval door de straten trekt, geeft ze zich met heel haar hart over aan onbetaalde werkzaamheden. Bij elke statige voordeur grijpen haar ruwe werkhanden naar de keurig gepoetste koperen bel, waar ze met een zeker ritme drie keer aan trekt om hun komst in de straat luidruchtig te melden. Daarna biedt ze de asman die op de bok zit de behulpzame hand wanneer ze de bak of emmer met de spijkerstok even doorharkt om het vuil aan een nadere inspectie te onderwerpen. In een oude wieg worden de kledingstukken, versleten speelgoed en oud meubilair onder een wolk van stof gesorteerd. Voor velen aan het zicht onttrokken, onzichtbaar en geheimzinnig met haar hoofd onder het dekzeil van de askar sorteert ze haar gevonden schatten. Op elke hoek houdt het paard stil en schudt ze de ingeleverde as door een mandje, waarbij de sintels achterblijven, die ze verzamelt in een ton. Dit is nog maar een kleine opsomming van haar nuttige bezigheden, want tot ver in de omtrek weet iedereen dat haar werk veel meer inhoudt dan dit. Asschen Kaatje is tegelijkertijd ook de postillon d'amour voor de vele dienstmeisjes en hun vrijers, maar brengt ook de mondelinge boodschappen over van moeders in andere straten naar grootmoeders en andersom. Daarbij is ze de weerprofeet waar de Rotterdamse inwoners op steunen, zeker wanneer ze hun adviseert een paraplu bij de hand te houden of deze juist voor lange tijd op te bergen. De jeugd heeft ontzag voor haar en blijft op afstand wanneer haar lage schorre stem hen tot de orde roept. Het kattenkwaad van de schooljeugd wordt direct, lik op stuk, door haar bestreden.

Al deze werkzaamheden verricht ze zonder daarvoor enig loon te ontvangen. De asman heeft haar er niet voor ingehuurd, laat staan dat de stad deze weinig representatieve burger voor deze taak zou uitbetalen. Het is een stilzwijgend akkoord tussen de asman en Asschen Kaatje, waarbij de sintels na het zeven haar toekomen en de boterhammen van de asman, die zijn echtgenote hem in zijn 'stikkezakkie' heeft meegegeven, tegen het middaguur eerlijk worden gedeeld. Ook staat hij oogluikend toe dat ze de helft van de fooien krijgt. Dat ze onder het zeil van de wagen, waar ze de oude wieg beheert, de verloren gegane soms zilveren lepels en vorken plus andere uit de as gehaalde verloren goederen meeneemt om er haar armzalig ingerichte souterrain mee op te sieren, hij gunt het haar. Maar meer nog, dat ze het zilver snel tot klinkende munt maakt bij een van de lommerds, de banken van lening voor de minderbedeelden. Kortom, Asschen Kaatje leeft van het afval.

Wat Kaatje met het grote hart voor iedereen niet weet, is dat er ergens in Nederland een goedbedoelde jacht op mensen zoals zij wordt georganiseerd door generaal Johannes van den Bosch. Op zijn initiatief wordt geprobeerd de toenemende armoede een halt toe te roepen. Daarvoor heeft hij de Maatschappij van Weldadigheid opgericht, die de bijna tweehonderdduizend armen die Nederland kent in wil zetten bij ontginningsarbeid in de nog woeste natuurgebieden van Drenthe. De generaal krijgt de handen op elkaar, want velen associëren armoede met luiheid. Het nobele plan krijgt steun van koning Willem I. In de straten roepen de krantenjongens bij de kiosken het nieuws dat er inwoners vrijwillig naar Drenthe gaan, naar Willemsoord en Wilhelminaoord, waar ze een huis met een tuintje wordt beloofd. Waar minder aandacht aan wordt besteed zijn de vele bedelaars en zwervers die vooral de steden bevolken waar ze

onvrijwillig heen gezonden worden. Zij krijgen een uitnodiging of worden opgepakt om naar koloniën als Veenhuizen en Ommerschans te worden overgebracht. Daar zijn geen huizen met een tuintje; het is een werkkamp.

Van den Bosch was wel voorzichtig en startte eerst een ‘proefkolonie’, waar vijftig arme gezinnen uit alle delen van het land voor werden uitgenodigd. Zij waren uitverkoren om mee te doen aan zijn experiment onder de hoede van de Maatschappij van Weldadigheid. Zij kregen in Frederiksoord een ingericht huisje met een tuin en in de schuur gereedschap en een koe, kleding, werk en scholing voor de kinderen. Later werden de uitnodigingen uitgebreid met oproepen in de kranten.

Kaatje, die erover heeft gehoord, droomt ervan om een eigen huisje te hebben waar ze kippen kan houden en waar ze in de tuin kan werken om haar eigen eten te verbouwen. Het nieuws zoemt rond onder de armen van de stad. Het is het gesprek van de dag. Wie wil dit nou niet, als arm gezin zomaar de kans krijgen op een beter bestaan?

‘Je bent toch een enorme spekkoper wanneer je daarvoor wordt uitgenodigd,’ legt ze haar man Nelis voor wanneer hij ’s avonds eens een keertje niet ladderzat naast haar ligt.

‘Dat zou toch wel iets voor ons kunnen zijn, een klein dorpje zonder al te veel mensen en geen kroeg. Ik heb me laten vertellen dat je zelfs kleding krijgt en zakgeld. Moet je je indenken dat wij daarvoor in aanmerking zouden komen...’

Naast haar blijft het stil.

‘Hé, dooie, zeg eens wat, hoe zou je dat vinden?’

Ze licht haar hoofd iets op van de stromatras en slaat met haar hand naar de zijkant waar ze het lange slungelige lijf van Nelis naast zich weet.

‘Nou, wat denk jij?’

‘Ik moet er niet aan denken,’ hoort ze hem slaperig tegenstrubbelen. ‘Wanneer er daar een kroeg wordt gebouwd, maak je mij er maar voor wakker. Slaap ze.’

Teleurgesteld droomt ze verder over het ideaal dat sommige geluksvogels blijkbaar zomaar te beurt valt. Een uitnodiging, ze zou er wat voor overhebben om een officiële uitnodiging te ontvangen. Maar wie weet er nou eigenlijk van hun arme bestaan? Natuurlijk zou ze haar werk gaan missen. Ze zouden haar ook wel missen, denkt ze. Eigenlijk weet ze dat wel zeker. Al die verliefde jongelui voor wie ze lieve briefjes aflevert waardoor ze aan de deuren alleen maar gelukkige en opgewonden gezichten ziet. Maar ook de zieke oude grootmoeder die via haar wil klaarspelen dat haar dochter langskomt om een boodschapje te doen. Of de kussenslopen vol wasgoed van de oude moeder die ze overdraagt aan haar dochter en later gewassen, gesteven en gestreken weer terugbrengt. Echt, het werk zal ze missen, maar die zwijnenstal hier in het donkere souterrain beslist niet. Een kelder in de smalle Pottenbakkerssteeg waar ze de voorbijgangers door de kleine ruitjes op straathoogte herkent aan de langslappende benen, hun schoenen, laarzen en een enkele keer klompen. Een ruimte zonder werkelijke vuurplaats, zonder plee en zonder een waterpomp, wie zou er niet van dromen om dat in te ruilen voor een huisje met een bedstede, een vuurplaats, een waterpomp en een tuin? Nelis heeft er blijkbaar geen behoefte aan, maar zij wel. Ze heeft het souterrain gehuurd om een postadres te hebben, want volgens Gerrit de asman is dat belangrijk.

‘Anders val je onder de zwervers en de daklozen, Kaatje. Dat is toch iets wat je niet wilt,’ had hij haar voorgehouden.

Ze hebben op het gemeentehuis haar adres en als ze zou worden uitgenodigd, dan zou ze misschien zelfs wel zonder Nelis gaan, als hij echt niet meewil. Werken is niets voor hem,

en naar verluidt is dat daar in Drenthe wel de bedoeling. Nu doet hij hier en daar wat karweitjes die niet te veel van zijn krachten vergen, maar wel een gulle duit opleveren. Het is nodig om hem van zijn dagelijkse portie jenever of absint te voorzien, die veelal op een lege maag hun verwoestende werk verrichten. Het baart haar elke dag weer zorgen.

Nelis, met wie ze als kind samen in het burgerweeshuis aan de Goudsewagenstraat heeft gezeten. Hij weliswaar in een jongensgroep, gescheiden van de meisjes. Ze heeft er een beetje leren lezen, daarna zijn haar de beginselen van nuttig handwerken bijgebracht, zoals sokken breien en haar naam borduren. Beiden werden ze klaargestoomd om als arbeidskrachten het weeshuis te verlaten. Meisjes werden opgeleid in de keuken, in de naaikamer of in de schoonmaakploeg. Aan Nelis was het allemaal niet besteed, hij was door alles een bange jongen geworden, die bijna verlamd van angst tot niets in staat was. De schoenmakerij of de textielindustrie was niets voor hem. Ze heeft altijd medelijden met hem gehad, zeker toen ze hoorde dat hij als baby te vondeling is gelegd, waardoor ze tot het besluit was gekomen zich over hem te ontfemen.

Uiteindelijk bereikten ze beiden op dezelfde leeftijd hun vrijheid. Niet omdat ze ontslagen werden, maar omdat ze aan het regime in het weeshuis ontsnapten en steun zochten bij elkaar. Na hun vlucht ontdoken ze samen handig de regenten die hen verder wilden helpen aan een werkplek als dienstmeisje of in de fabriek. Maar uiteindelijk bleken ze weinig meer gemeen te hebben dan een slechte jeugd in het weeshuis, en de armoede. Toen algauw bleek dat Nelis niet in staat was tot werken, nam ze het besluit om voor beiden aan de slag te gaan. Ze voelt zich heel verantwoordelijk voor hem. Om hem niet kwijt te raken, trouwde ze met hem. Er was geen feest, alleen de zekerheid

dat ze elkaar op die manier niet uit het oog zouden verliezen. Ze vindt dat ze het zelf best heeft getroffen en is gelukkig in het werk dat ze nu doet. Al kan ze er vaak maar met moeite de huur van betalen, ze heeft in ieder geval een adres, waardoor ze wellicht eerder voor uitzending naar een kolonie in aanmerking zal komen. Wie weet knapt Nelis er nog van op. Voorlopig moet ze het maar met haar dromen doen, dat is ook fijn. Je bent pas werkelijk arm als je geen dromen meer hebt, bedenkt ze net voordat ze inslaapt.

In de weken na het nieuws over de Maatschappij van Weldadigheid ziet ze steeds opnieuw uit naar de postkoets, die haar telkens weer teleurstelt. Maar vandaag weet ze dat het een bijzondere dag is, ze kan het bijna niet voor zich houden, want waar ze al zo lang van droomt, is tot haar stomme verbazing werkelijkheid geworden. Eindelijk is ze door de gemeente voor het eerst werkelijk ‘gezien’. Voor het eerst in haar leven heeft ze gisteren post ontvangen, die met de postkoets tot vlak voor het souterrain werd gebracht en door de postmeester persoonlijk aan haar werd overhandigd. Nu eens niet alleen maar post voor haar bovenburen, maar voor haar: Kaatje Nagtegaal. Heus, het stond er met sierlijke letters op geschreven: *Aan Nelis en Kaatje Nagtegaal*. Vanwege gebrek aan een brievenbus was het maar goed dat ze thuis was, want stel je toch eens voor dat ze deze brief gemist zou hebben.

Maar de brief lezen en te weten komen wat erin stond was een andere zaak, het viel haar bitter tegen. Tot heel laat in de avond heeft ze erover gedaan om met haar vinger onder elk woord de letters hardop te spellen. Uiteindelijk was het te donker geworden om verder te lezen. Omdat ze geen kaarsen in huis had, legde ze de brief weg. Toen ze vandaag van haar

werk thuiskwam, probeerde ze hem verder te lezen. Uiteindelijk tuurde ze er nog een gedeelte van de middag naar, maar kreeg maar ten dele mee wat er nu eigenlijk van haar wordt gevraagd. Het lijkt waarachtig wel op een uitnodiging. De brief brandt nu in de zak van haar morsige schort, ze kan niet wachten om hem aan Gerrit te laten lezen.

‘Zullen we schaften? Ik lust onderhand wel wat,’ roept Gerrit de asman haar toe. Hij gaat zitten op een bankje aan de rivier de Maas, vlak bij de Boompjes.

Tot ze aan komt slenteren, kijkt hij met zijn handen in zijn zakken tevreden over het water. Als trotse burger houdt Gerrit van zijn stad, houdt hij van de Boompjes. Het heeft allure, denkt hij, dat is er het juiste woord voor. De hogere klasse maakt er wandelingen en flaneert zomers in de schaduw van de talrijke, in dubbele rijen aangeplante lindebomen langs het water, waar de imposante zeilschepen aan de handelskade liggen afgemeerd. Hij heeft nog meegemaakt dat de prestigieuze koopmanshuizen er werden gebouwd. Zij die er al woonden, wilden toen niet onderdoen en lieten hun panden aanpassen aan de grandeur van deze tijd. Terwijl de elite genoot van een wandeling, losten de bootwerkers hun goederen aan de kade voor de vele pakhuizen. Het was een welvarend stukje koopmansstad waar de rijke burgers niet ver van de arbeiders woonden en deze laatsten, waaronder hijzelf, de smallere zijstraten van de Boompjes bevolkten. Nog voor hij het stikkezakkie heeft geopend, haalt Kaatje de brief uit haar schortzak, blaast de as eraf en overhandigt hem aan Gerrit.

‘Ik kreeg van de week post,’ meldt ze hem met een zekere trots en wijst op het poststuk op zijn schoot. ‘Lees maar, hardop graag.’

Verwonderd kijkt hij van de brief naar Kaatje en weer terug. ‘Zo, toe maar, een brief, en speciaal aan jou gericht?’

‘Aan ons,’ verbetert ze hem, ‘want hij is ook aan Nelis gericht. Lees nou wat er staat!’

Ze is opgewonden, ziet hij.

Hoewel ze de brief heeft gelezen, is ze toch nieuwsgierig of ze de strekking ervan ook werkelijk heeft begrepen. Wanneer hij hem hardop voorleest, zal ze zeker weten wat ze nu al zo opgewonden vermoedt.

Met enigszins gedragen stem leest Gerrit de brief aan haar voor. Haar hart klopt als een bezetene wanneer ze hoort dat deze door de gemeente is opgesteld uit naam van de Maatschappij van Weldadigheid.

‘Een uitnodiging, nee, een dwangbevel, om je overmorgen samen met Nelis te melden in de haven, waar ze je per schip naar Drenthe zullen transporteren,’ zegt hij vol afgrijzen wanneer hij opkijkt van de brief.

Ze kijkt hem met haar grote aangekoekte stofogen verwonderd aan. ‘Wat klets je nou, Gerrit? Heb je er dan niet van gehoord dat de armen daar een huisje krijgen met een tuintje, ja, zelfs zakgeld en kleding?’

Ze snapt werkelijk niet waarom hij nu zo idioot reageert op zo’n mooi bericht.

‘Je bent jaloers, Gerrit. Dat had ik nou nooit van jou gedacht,’ reageert ze bedachtzaam. ‘Gun je het mij niet?’ Maar dan, met een brede lach, waardoor haar grijzige gezicht strak-trekt omdat het niet bestemd lijkt om te lachen, roept ze: ‘O, is het dat? Je kunt me niet missen, nou, zeg dat dan!’

Ze neemt een ferme hap van de door hem aangereikte bo-terham en is dan stil om van de smaak van het beleg, spekvet met kaantjes, te genieten. Het is het eerste wat ze die dag eet. ‘Lekker!’

Ze kijkt, zonder zich in het minst aangesproken te voelen, dromerig over het water. Toch zal ze het missen, de schuiten, de mannen op de kade en de schreeuwende meeuwen, het klotsende water en de zware lucht van de geteerde touwen waarmee de schepen vastliggen aan de kade. De ondeugende schooljongens die zuipend aan de waterpompen hangen, waarvan er meerdere op de kade staan.

Al kauwend volgt Gerrit haar blik en opnieuw richten zijn ogen zich op haar. Die arme meelmuis, dat grijze stoffige kind van amper drieëntwintig jaar. Hoe vaak heeft hij al geen medelijden met haar gehad? Zijn vrouw gevraagd om extra boterhammen met dik beleg voor hem, maar vooral voor haar te smeren: ‘Voor dat mee-etertje tussen de middag, vrouw, want wat er ooit van dat kind terecht moet komen... Wat zij in een week uit die kar bij elkaar schraapt, verzuipt die Nelis van haar in een dag.’

Kijk haar daar nu zitten, blij en tevreden met de brief van de gemeente die al het leven uit haar zal halen door haar een enkeltje Frederiksoord aan te bieden. Natuurlijk leest hij de kranten en het is een loffelijk streven om arme gezinnen van een huisje en werk te voorzien, maar ook al heeft ze geen cent, zij valt niet onder de categorie ‘een arm gezin’. Zij valt onder de paupers, de bedelaars, het uitschot dat de gemeente liever kwijt is dan rijk. Van as zal ze daar in dat verre Drenthe niet grijs worden, maar wel van ellende, vreest hij. Het is een private jacht op de bedelaars. En dat allemaal tot welzijn van de beschaafde maatschappij, die bestaat uit de mooie dames en heren hier achter hem in die prachtige statige koopmanshuizen waar de liberale denkbeelden centraal staan. Hijzelf heeft zijn sporen als hardwerkende arbeider in Rotterdam verdiend, eerst in de haven en nu als asman omdat zijn rug het heeft begeven

onder de zware havenarbeid. Hij heeft de omwenteling na de Franse tijd meegemaakt en kon zich niet verenigen met de gang van zaken, is altijd met een kritisch oog om zich heen blijven kijken. Toen keizer Napoleon zijn broer in 1810 een ultimatum stelde, vertrok Lodewijk na vier jaar regeren uit Nederland. Direct daarna werd bekendgemaakt dat Holland met het grote Franse keizerrijk was herenigd. Hij schroomde niet om daar luid en vrijmoedig zijn mening over te uiten.

De Franse overheersing overschaduwde zijn jeugd. Aandachtig had hij de heftige gesprekken tussen zijn ouders beluisterd. Ze bezorgden hem een diepe afkeer en een verlangen naar vrede en vrijheid. Hij had in een hoekje van de kamer naar de gesprekken over wat er in de wereld gebeurde geluisterd en gezien hoe zijn moeder, van wie hij zielsveel hield, leed onder alles wat er in het land gebeurde. Dat die rimpels vooral door de zorgen om zijn vader kwamen, die ternauwernood ontkwam aan inlijving bij de Hollandse afdeling van Napoleons leger, ontging hem.

Hij glimlacht, daar heb je als kind geen erg in. Zo bracht de bevrijding van Frankrijk en de onafhankelijkheid van Nederland de burgers in 1813 in een uitbundige feeststemming. De bevolking vergat even voor een paar dagen de eigen ellende, uit de tijd dat de Fransen het land tot op het bot hadden uitgekleet. Er heerste bittere armoede en velen waren tot de bedelstaf veroordeeld. Hij schuwde het protest niet, was een man van de strijd om gerechtigheid. Was vaak genoeg de straat opgegaan om te protesteren. Hij zou het zo weer doen, als was het maar voor dit arme kind met het mooie grote hart dat ze van hogerhand nu zo boosaardig om de tuin leiden.

Hij kent de aanleiding. Het is twee zaterdagen geleden dat een ijverige Rotterdamse diender een verdachte beweging dacht te zien die hij als de strafbare daad bedelen bestempelde. Een vent in uniform die blijkbaar de grofste overtredingen in ruil voor een borrel over het hoofd ziet, maar wel ijvert om de arme bedelaars op het schavot te krijgen. Omdat hij volgens Gerrit het onderscheid in overtredingen niet scherp in beeld heeft, was Asschen Kaatje die middag de klos. Toen een mevrouw goedbedoeld en dankbaar haar wat geld in de hand stopte, had hij dat met scherpe blik gevolgd.

Bij het openen van haar hand om de weinige duiten in haar zak te laten glijden, riep hij haar ongemeen fel toe: ‘Betraapt, jongedame! Het heeft me bij jou wat moeite gekost, maar nu is het zover. Betraapt op bedelen!’

Ze was hem direct gesmeerd, maar blijkbaar wist hij haar kelderwoning te vinden. Het was een kwestie van tijd voordat ze werd opgepakt en in het gevang gegooid. Het was zaterdag en misschien had die diender besloten het over de zondag heen te tillen. In de nieuwe week zou hij er waarschijnlijk werk van hebben gemaakt, ware het niet dat juist op dat moment de private jacht op die bedelende lastpakken vanuit Frederiksoord was geopend. Alle stropers, landlopers en bedelaars kregen in die dagen een uitnodiging – Gerrit noemt het een bevel – van de Maatschappij van Weldadigheid, die hen onderdak aanbood in Drenthe. Daar moeten ze werken voor hun geld en de bedoeling is dat ze nooit meer aan de werkelijke maatschappij zullen deelnemen. De stallen van de steden worden op die manier gezuiverd van dit ongedierte, denkt hij wrang. Waardoor de harten en de hoofden van de dienders bevrijd zullen worden van achterliggende ellende. Zijn gezicht wordt grimmig. Schone leien en schone steden waar alle giftige zaken

uit worden verbannen. Een maatregel die de steden onwillekeurig de kans geeft om ‘kerk en keurig’ weer op het menu te zetten! Een utopie, waarvoor applaus.

Gerrit balt onwillekeurig zijn vuist. Het moet toch wel een allemachtig grote administratie zijn om deze landverhuizing op touw te zetten. Deze uitroeiing van de bedelarij betekent ook een verlichting voor de armenkassen. Hij denkt aan de weeshuizen die nog volzitten met jonge mensen die net zomin als Asschen Kaatje ook maar enig vooruitzicht hebben. Opnieuw een hele generatie die zal bedelen in het veilige schemerlicht van de straatlantaarns, die door de voorbijgangers snel een duit of stuiver in de hand zal worden gedrukt, waarmee het gemoed van de gulle gever gesust wordt. De weeshuizen met de jongetjes met hun grauwe gezichten en hoge hoeden, de meisjes allemaal gelijk aan elkaar door hun rode rokjes, hagelwitte mutsjes en een halsdoekje. Elke zondag kijkt hij van achter de ruit van zijn huis in het spionnetje hoe ze twee aan twee onder begeleiding van de weeshuisvader en -moeder naar de kerk lopen. De toekomstige generatie Veenhuizen als er niet snel iets verandert in dit land, sombert hij in gedachten, terwijl ze opnieuw een boterham pakt uit zijn stikkezakkie.

‘Smaakt het?’

Ze knikt.

‘Mooi, dan zullen we zo weer eens verdergaan.’

‘Je gelooft er niet in, hè, Gerrit?’ vraagt ze, terwijl ze de brief als een belangrijk relikwie weer zorgvuldig in haar schortzak steekt.

‘Nee, ik geloof er niet in, vind je het erg?’ zegt hij en hij schudt meewarig zijn hoofd. ‘Als jij er nu maar in gelooft, dan komt het allemaal wel goed, meissie!’

Resoluut staat hij op en loopt naar zijn wagen, haalt de

deken van de rug van het paard en haalt de voederzak van haar nek. Hij klopt het dier op haar rug. ‘Voort maar weer,’ waarop zijn trouwe Marie zich weer wat sukkelig met de zware askar in beweging zet.

Twee dagen later is het eindelijk zover. Ze kan gewoon niet wachten, al heeft het haar gisteren moeite gekost om van iedereen afscheid te nemen in de straten waar ze de as moesten ophalen. Ze heeft alle berichten nog trouw overgebracht. Betje van hiertegenover heeft ze nog met een goede tijding van haar broer uit de Oost verblijd en Rietje van ernaast met een aangenaam bericht van haar geliefde. Maar het belangrijkste nieuws is dat van haarzelf. De verhuizing naar Drenthe, waar haar een echt huisje wacht met een tuin. Talrijke malen heeft ze haar hand geopend om de duiten en stuivers aan te nemen als dank voor bewezen diensten. Gebleken is dat de mensen het beste met haar voorhebben.

‘Wanneer het schip in de haven ligt, komen we je uitzwaaien. Het ga je goed, Asschen Kaatje! We zullen je missen!’

Misschien zal ze het zelf ook allemaal wel missen, maar de belofte aan een nieuw leven in een nieuwe omgeving, een huisje met een tuin en zonder die akelige kroeg op iedere hoek, maakt heel veel goed. Met die laatste gedachte was ze na afloop van haar werk naar het café gelopen en had ze Nelis gemaand met haar mee te komen. Zijn vrienden hadden gejoeld en hem ingewreven dat hij daar dan eindelijk eens aan het werk zou worden gezet. Sommigen hebben er wat voor over om dat mee te maken. Zijzelf eerlijk gezegd ook. Maar, houdt ze zich voor, wanneer hij vrij is van alle jenever, bier en absint, dan wordt hij weer de lieve man die ze zo nu en dan nog in hem ziet. Het is de armoede en uitzichtloosheid die hen uit elkaar drijft, maar

daar komt vanaf nu verandering in, denkt ze optimistisch.

Wat nerveus stopt ze het weinige wat ze heeft in een jutezak, ook de schamele bezittingen van Nelis stopt ze erbij, en wat kranten van de laatste tijd. In de krant steken ze immers de loftrumpet over de veelbelovende Maatschappij van Weldadigheid. Ook stopt ze er de uitnodiging van de gemeente bij, die ze straks bij het aan boord gaan wellicht nog zal moeten tonen. De stromatrassen legt ze buiten. Binnen leveren die bij het weggaan alleen maar vlooien op! De verhuurder zal ze later bij daglicht in een ton verbranden. Volgens zijn instructie moet ze het souterrain leeg opleveren. Ze kijkt om zich heen, dat kost geen enkele moeite omdat er eigenlijk niets is om op te ruimen.

Buiten in het mistige donker ruikt ze de penetrante lucht van urine tegen de gevel naast hun deur die met een klein stenen trapje naar het souterrain leidt. Door gebrek aan een plee doen ze hun behoefte buiten, altijd in het donker, zodat anderen het niet zien. Ze zijn de enigen niet, vooral in de armenstegen stinkt het verschrikkelijk, zeker in de zomer. Toch is ze blij dat ze nu in de herfst vertrekken, want in de winter is het in het souterrain niet te harden van de kou. De lage ramen sluiten niet en van een van de ramen is een ruitje kapot, waardoor de wind vrij spel heeft. Soms, heel soms stookt ze met de deur open een vuurtje van de sintels die ze die dag verzameld heeft, maar alleen om zich even aan het vuur te warmen. Soms opent ze ook stiekem de deuren van de kolenkelders en haalt er met haar handen wat gruis uit dat ze met wat water tot een bal maakt. Tijdens het branden van het vuur zet ze dan de deur open, zodat de rook van de vochtige bal weg kan en ze niet sterven aan rookvergiftiging. Ze zou de eerste niet zijn. Het resultaat is dat het binnen net zo aanvoelt als buiten wanneer

het vuur weer gedoofd is. Daarbij moet ze oppassen dat de dienders of de verhuurder het niet zien, want die zouden hen direct van brandstichting betichten en hun de huur opzeggen. Een huur waar ze overigens niet altijd aan kan voldoen, maar een schuld is altijd nog beter dan geen dak boven je hoofd, zoals ze jaren geleden leefden, nadat ze beiden uit het weeshuis waren ontslagen. Even had ze nog werk gehad als dienstmeisje, maar ze was weldra door haar mevrouw ontslagen omdat ze onder de vlooiën zat.

Opnieuw slaat ze buiten in het licht van de straatlantaarn de as van haar kleding, die glinstert in het licht van de maan en door de gure herfstwind opstuift als een klein wit wolkje door de donkere steeg. Ze heeft verder geen schone kleding om aan te trekken. Ze zullen het ermee moeten doen, het is alles wat ze heeft. Een schone muts heeft ze nog wel. Voor het eerst sinds tijden heeft ze met een lap haar gezicht eens goed schoongewreven. Nelis heeft alleen een broek en een trui, zijn lange hemd was vies nadat hij te veel had gedronken en in zijn broek had geplast. Zijn broek had ze 's nachts te drogen gehangen. Ze had er geen raad mee geweten en had de vieze lorren op een ochtend in de askar gegooid. De broek die hij nu aanheeft is hem duidelijk te groot. Hij houdt hem daarom met een touwtje om zijn middel bij elkaar, waardoor zijn magere lijf nog magerder lijkt. In zijn sokken zitten door de grote gaten bijna geen herkenbare voeten meer. Toch stapt hij er zo mee in zijn laarzen. Nooit zomaar weggooien als ze nog als beenwarmers dienst kunnen doen, heeft ze wel geleerd.

Met de jutezak over Nelis' schouder lopen ze naast elkaar door de donkere, onverlichte straten en stegen op weg naar de haven. Het is guur en ze rilt in de dunne stof van haar enige jurk. De omslagdoek die ze als afscheidscadeautje van

een mevrouw kreeg, trekt ze nog iets steviger om haar smalle schouders. Ze zijn niet de enigen die aan boord gaan, ziet ze wel.

Gerrit staat op de kade wat achteraan in de menigte. Hij heeft zich omringd met mensen uit de buurt die woord hebben gehouden en net als hij al vroeg zijn opgestaan om haar uit te zwaaien.

‘Als ze haar als slaaf hadden gekocht, zou ik haar persoonlijk terugkopen,’ zegt hij tegen een man die hij kent uit zijn straat. ‘Maar ze is een slaaf van de wet geworden, waarvoor men geen wisselgeld kent,’ gromt hij voor zich uit.

Door emoties overmand voelt hij zelf wel dat hij niet te genieten is. Zijn vrouw heeft hem vanmorgen al heel vroeg de straat opgestuurd.

‘Ga haar voordat je gaat werken alsjeblieft uitzwaaien.’

Hij is er verdraaid nog aan toe helemaal door van slag. Straks zal hij Marie van stal halen en voor de lege askar spannen, het zeil erover gooien en naar zijn wijk rijden, zonder Asschen Kaatje. Is het de gure wind die zo gemeen over het water waait waardoor zijn ogen tranen? Met zijn eeltige hand wrijft hij snel over zijn verweerde gezicht. Hij loopt bij de menigte weg, maar ontmoet al gauw wat collega's. Allemaal kennen ze Asschen Kaatje, met ieder van hen heeft ze weleens meegelopen. Onder het asgilde broeit het, merkt hij wel. Veel asmannen zouden het liefst de stenen uit de kade peuteren en die later naar die overijverige dienders gooien om er hun onvrede mee te laten blijken. Maar de stratenmakers kunnen gerust zijn, hier in Holland loopt men niet zo hard van stapel als destijds in Parijs, daar vlak bij de Bastille. Onze langzame landsaard verbiedt dat, om ten slotte dan maar over te gaan in een luid

tegendraads gegrom vergezeld van enkele grove woorden. Net luid genoeg om door eenieder beluisterd te worden.

Hij kijkt naar de schuit en glimlacht om wat hij ziet. Twee dienders die aan de waterkant de loopplanken bewaken worden per ongeluk omvergelopen. Met enige genoegdoening ziet hij het gebeuren. Met afschuw ziet hij hoe enkele zwervers fel tegenstand bieden aan het moeten betreden van de loopplank. Bijna in trance droomt hij ervan dat hij aan boord klimt en ergens in een onbewaakt ogenblik het werk van de stuurman overneemt, rechtsomkeert maakt om in de Rotterdamse haven haar terugkomst te vieren. Het is een kinderachtige gedachte, vindt hij zelf.

Dicht tegen Nelis aan zit ze op de voorplecht met nog honderd anderen, veelal zwervers en bedelaars, maar ook enkele gezinnen, aangestaard door allen aan de wal die haar in de Rotterdamse straten liefhadden. Ze rilt in haar dunne versleten jurk en is opnieuw blij met de omslagdoek. Nelis zit ineengedoken naast haar in een grauwe flanellen blouse zonder een jas die hij nu zo nodig heeft om zich te beschermen tegen de snerpande koude wind. Ze recht haar rug en schrikt op door het schrille geluid van de stoomfluit die het vertrek uit de haven aankondigt. Uit de enorme schoorsteen een dikke witte rookpluim, die schril afsteekt tegen de nog altijd donkere lucht in die vroege herfstochtend. De loopplanken zijn ingehaald en de trossen losgegooid. Ze gaat staan en zwaait naar de talrijke witte zakdoekjes in al die onduidelijke handen aan de wal. Haar ogen zoeken in de menigte naar asman Gerrit en richten zich op een van die zwaaiende handen. Haar ogen verscherpen zich, daar, dat zal hem zijn.

‘Dag, Gerrit!’ schreeuwt ze in de hoop dat de wind haar

stem optilt en meeneemt naar de donkere kade.

Maar hij hoort het niet, is dan al op weg naar de stal om Marie in te spannen voor een nieuwe werkdag. Hij kan het niet aanzien hoe ze bij het wegvaren langzaam maar zeker oplost in de donkere ochtendnevel die het schip algauw aan de haven onttrekt, alsof ze nooit haar nederige plekje voor zijn kar heeft ingenomen.

DOOR EEN (ON)GELUKKIGE SAMENLOOP VAN OMSTANDIG- HEDEN WORDT KAATJES DROOM WERKELIJKHEID

Rotterdam, 1852. De straatarme Kaatje Nagtegaal droomt van een beter bestaan. En dat nieuwe leven lonkt als ze samen met haar man Nelis naar de Maatschappij van Weldadigheid vertrekt. Het leven lijkt haar eindelijk toe te lachen.

Alles loopt anders wanneer Nelis de reis niet overleeft. Ineens moet Kaatje haar eigen boontjes zien te doppen in het voor haar onbekende, onherbergzame Drenthe. Gelukkig krijgt ze hulp van weldoener Bernard, de onderdirecteur van de kolonie, die een zwak voor haar heeft. Boerenknecht Leendert, die bij haar in komt wonen, blijkt een lastpost en steeds vaker vraagt Kaatje zich af of dit nu het leven is waarvan ze droomde.

Marja Visscher laat in *De weduwe van de kolonie* het harde leven zien in de tot UNESCO Werelderfgoed benoemde Drentse Maatschappij van Weldadigheid. Maar of het in de koloniën nou ook altijd zoveel beter was...

NUR 342

9 789020 556308 >